

BLANCANIEVES,
UNA VERSIÓ INÈDITA DEL TIPUS AT^h 310

Josep A. Grimalt Gomila
(Universitat de les Illes Balears)

Vaig tenir la primera notícia de la rondalla que present aquí a través de la senyora Carmen Ortiz Ramos, que me'n va parlar, ara fa uns dos anys, quan era alumna meua a la Facultat de Lletres de Mallorca. Només en recordava la fórmula que la bruixa pronuncia perquè l'heroïna li estengui la cabellera des de dalt de la torre i així poder-la fer servir d'escala, i poca cosa més. Amb aquest element, ja en vaig tenir prou per a relacionar-la amb la de Mossèn Antoni M. Alcover que, amb el títol de *Sa coeta de Na Marieta*, ve inclosa en el tom X de l'edició dita definitiva del seu conegut *Aplec de rondalles mallorquines d'En Jordi d'Es Racó*¹. Almenys provisionalment, calia considerar-la adscrita al tipus 310 de l'índex d'Aarne i Thompson².

La senyora Ortiz, de nina, havia sentit contar la rondalla al seu pare. Ell era, doncs, el qui me'n podia facilitar més informació. Essent poc factible tenir-hi una entrevista personal, acordàrem que ens n'enviaria una versió escrita d'ell mateix. Així ho va fer i avui la publicam literalment.

Sé que el procediment és discutible i som conscient de les limitacions que la versió Ortiz té com a testimoni d'una tradició oral; però el material rondallístic super-

(1) Editorial Moll, Ciutat de Mallorca, 1936-1972, en 24 toms, repetidament reimpressos.

(2) Antti AARNE i Stith THOMPSON, *The Types of the Folktale*. La indicació ATH, seguida d'un nombre, remet al tipus corresponent d'aquest índex, ben familiar als especialistes en la matèria. El lector interessat en l'ordenació de les rondalles per tipus i en la descomposició en motius pot llegir el meu article titulat *La catalogació de les rondalles de Mossèn Alcover com a introducció a l'ur estudi*, publicat a la revista "Randa", nº 7 (Cuadern, Barcelona, 1978).

vivent és tan escàs entre nosaltres que l'hem de recollir i aprofitar tot, no en podem deixar perdre gens. Els investigadors tenen en compte les dades rondallístiques extremes de documents literaris i no refusen, com a objecte d'estudi, les versions escrites de les rondalles, fins i tot quan han estat sotmeses a un intens tractament literari (cas dels *Contes* de Charles Perrault, alguns dels quals foren versificats per l'autor mateix), i ja no dic les versions més o manco elaborades dels folkloristes "pre-científics", entre ells els germans Grimm.

Ara no és el moment de tractar de les limitacions que presenten les versions taquigràfiques (o quasi) i les gravacions sonores de rondalles, material, aquest darrer, considerat avui com el més fidel o autèntic a què pot arribar l'investigador, i per tant l'ideal. Apuntaré només que, ni una versió taquigràfica ni una gravació no equivalen mai a la rondalla pròpiament dita, com una representació teatral recollida en pel·lícula no equival a la mateixa representació presenciada en viu. A part les alteracions derivades de la naturalesa del *medium*, hem de comptar que inevitablement se'n perd el caràcter de cerimònia, de vivència singular, que l'audició d'una rondalla té quan un narrador ens la conta per a nosaltres en tant que escoltadors. Dic en tant que escoltadors perquè ja no és la mateixa relació la que s'estableix entre el narrador ordinari i l'oient ordinari, que contenen i escolten la rondalla seguint com a únic objectiu el que deriva de la funció primària d'aquella, i la que s'estableix entre el narrador-informador i l'investigador, al qual se facilita la rondalla com a document ³.

Totes les raons anteriors m'han decidit a no rebutjar el text del senyor Ortiz, sinó al contrari, a publicar-lo.

El nom complet de l'informador és Antonio Ortiz i Juan. Nat a Oriola (Alacant) l'any 1906. Enguany compleix, doncs, 79 anys. Posseeix estudis superiors (és enginyer de mines) i resideix a Madrid. Va remetre el text de la rondalla a la seva filla, acompanyat d'una carta, algun punt de la qual hauré de comentar perquè constitueix una autocrítica i a més proporciona informació sobre la font immediata d'on ell va treure el relat. La carta du la data del 14 de febrer de l'any 1984.

L'informador assegura que no va veure mai escrita la rondalla, però no pot recordar bé qui la hi va contar. Creu probable que fossin dues germanes seves, Concha i Carmen, que la podrien haver apres, diu, quan estaven internes al Col·legi de Jesús i Maria d'Oriola, durant la segona desena del nostre segle. Precisa que les alumnes del col·legi eren d'Alacant, Múrcia, Albacete i qualcuna de Granada. No se fia gaire de la seva memòria i declara que, en redactar el text, omple els buits que no recorda de l'original. (No oblidem que també procedeixen així els qui contenen rondalles oralment).

A la vista d'aquests antecedents, no és fàcil situar la versió. Els rondallistes

-
- (3) Així com la lingüística distingeix entre llenguatge primari i metallenguatge, podem fer una distinció anàloga entre rondalla (la que el narrador conta als oients, simplement) i metarondalla (la que l'informador proporciona a l'investigador). La distinció no és merament teòrica. És possible que la vulgarització del *video* en permeti l'aplicació a la recollida de rondalles. Encara no he tengut ocasió de veure'n cap mostra i molt menys de valorar-ne els resultats. Pot aportar dades útils, sens dubte, especialment d'ordre cinèsic, però crec que li són aplicables les mateixes reserves que faig a les gravacions sonores.

que, de prop o d'enfora, segueixen l'escola finlandesa, solen operar, implícitament o explícita, amb la noció d'àrea. La delimitació de les àrees sovint se fa d'una manera apriorística i prenent per base uns criteris no rondallístics. Un d'aquests (i no el més arbitrari) és el lingüístic. Caldria, doncs, relacionar la nostra rondalla amb altres versions en llengua castellana. Això em serà impossible ara perquè la col·lecció més important de rondalles en castellà, la d'Aurelio M. Espinosa, *Cuentos populares españoles* ⁴, no inclou cap versió del tipus 310. Les que inclou amb els núms. 122 a 125, que són les que podrien d'alguna manera relacionar-se amb la versió Ortiz, pertanyen al cicle que podem anomenar de "La filla del diable", que comprèn els tipus AT 313 i 314, els quals tenen de comú amb AT 310 el motiu de la fuga màgica, amb les seves dues manifestacions: D671 *Transformation flight* i D672 *Obstacle flight* ⁵. L'índex de rondalles espanyoles de Boggs ⁶ no registra el tipus 310. La versió Ortiz, en la mesura en què posseeix valor com a document folklòric, vindria a omplir aquesta llacuna notable.

A continuació transcriu el text del senyor Ortiz literalment. Tan sols m'he permès qualche retoc en la puntuació.

Érase una vez una ancianita que vivía en una casita en el campo con una nietecita que se llamaba Blancanieves. La llamaban así porque decían que era un nombre que le iba muy bien a su belleza. Si tuvo alguna vez otro nombre, nadie nunca lo supo. Era preciosa y tenía una hermosa y larga cabellera. Sus cabellos eran muy brillantes, la mitad eran de plata y la otra mitad eran de oro. Eran muy pobres y se mantenían de los productos de unas tierras que cultivaban. Eran muy felices a la vez que desgraciadas; pero todos las envidiaban por la bondad de la abuelita y la hermosura de la niña; sobre todo su cabellera.

Entre los riscos y picachos de una montaña próxima, se levantaba un viejo y amurallado castillo, en el que habitaba una bruja muy fea, con una larga y ganchuda nariz y cubierta de largas y ralas greñas que le caían por ambos costados de su encorvado cuerpo. Dormía por el día y salía por las noches para hacer sus fechorías. Tenía una escoba muy larga que, sólo por las noches, cabalgando sobre ella, le permitía volar por los aires y hacer largos recorridos.

Cierta vez, que demoró su regreso, la sorprendió la luz del día. Ya la escoba no le servía para seguir volando, y hubo de recorrer a pie el resto de su camino para llegar al castillo. Al pasar ante la casita, vio a Blancanie-

(4) C.S.I.C., Madrid, 1946-47. En 3 toms, el primer dels quals conté els textos dels contes, i els altres dos les notes i la bibliografia corresponents a cadascun.

(5) Aquests i altres motius que s'aniran citant remetent al *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press, Bloomington, 1966. 6 toms. És una reimpressió de l'obra publicada per Rosenkilde and Bagger, a Copenhagen, 1955-58. Per a més informació sobre aquest índex, el lector es pot remetre al meu article citat a la nota 2.

(6) Ralph S. BOOGS, *Index of Spanish Folktales*. FFC nº 90. Helsinki, 1930.

ves y a su abuelita afanadas en sus trabajos, y quedó prendada de la hermosura de la niña. Recriminó a la anciana por someterla a aquellas rudas e impropias labores, y le propuso que la dejara ir con ella a su castillo, en donde la convertiría en una gran dama. La proporcionaría los vestidos más bonitos del mundo; las alhajas más ricas y las piedras más preciosas de la tierra; disfrutaría de los más exquisitos manjares y de toda clase de comodidades, y le enseñaría cuánto debe saber y conocer la dueña y señora del castillo. En compensación ofreció a la anciana tantas monedas de oro, que ya podría vivir sin hacer trabajo alguno en el resto de sus días, pero con la condición de no volver a ver nunca a Blancanieves.

La abuela, indignada, no lo aceptó y la bruja se fue lanzando improperios y amenazas contra la anciana, que se quedó llorando y muy asustada, abrazada fuertemente a su nietecita, que temblaba de miedo.

Mientras tanto los vecinos de los alrededores le pedían, a la abuelita, la mano de Blancanieves para alguno de sus hijos; pero siempre eran rechazados ante la idea de entregarla a alguno de aquellos rústicos campesinos. Prefería tenerla consigo toda la vida.

Cierta noche de invierno, se desató una fuerte tormenta con mucho viento y grandes truenos y relámpagos. De pronto, una chispa eléctrica cayó sobre la casita, que quedó destruida, muriendo la abuelita entre los escombros, y salvándose Blancanieves milagrosamente, que ante aquel desastre y aterida de frío, lloraba desconsoladamente.

De pronto apareció la bruja y tocando el suelo con su varita mágica provocó un remolino de viento que, levantando una gran polvareda, dejó aquel sitio totalmente asolado, como si nunca hubiera existido nada en el lugar, y cogiendo a Blancanieves la montó a la fuerza en su escoba y la llevó volando a su castillo. La colocó junto a una chimenea encendida que mantenía caliente la habitación; le quitó las viejas ropas mojadas, la secó y con unas mantas calientes la metió en una blanda y cómoda cama, le dio una sopa calentita y una pócima, diciéndole que era un jarabe para reponerse y descansar, la arropó cuidadosamente y se quedó profundamente dormida.

Cuando Blancanieves despertó, no se acordaba de nada de lo sucedido, ni de su vida anterior, y la bruja la bañó, la vistió con preciosos vestidos, la peinó cuidadosamente y contando, uno por uno, sus cabellos descubrió que la mitad eran de plata y la otra mitad de oro, anotando cuidadosamente su número, porque era lo que más codiciaba. Todos los días, cuando regresaba de sus nocturnas correrías, se apeaba de su escoba al pie de las murallas del castillo y llamaba con grandes voces:

Blancanieves, Blancanieves,
tiende tus cabellos
y subiré por ellos!

Blancanieves extendía sus largos cabellos, descolgándolos por el hueco

de su ventanal, y la bruja trepaba regocijándose por aquella brillante y ondulada cabellera, y enseguida la peinaba y contaba meticulosamente los cabellos para comprobar que no había perdido ninguno.

Cierto día, mientras la bruja dormía, pasó junto al castillo un joven príncipe montado en un brioso caballo blanco, escoltado por un numeroso grupo de caballeros de su reino. Blancanieves se asomó a su ventanal para averiguar de lo que se trataba, y en ese instante el príncipe, que observaba los viejos y enormes murallones, la vio tan hermosa y resplandeciente encuadrada en la ventana, que sufrió una gran impresión y quedó locamente enamorado de ella. El cortejo siguió su camino pues iban cumpliendo una misión especial ordenada por la reina.

Cuando la bruja despertó y fue a despedirse de Blancanieves, la encontró muy triste y preocupada, porque también a ella el príncipe le había impresionado. Blancanieves explicó a la bruja que se encontraba muy sola y aburrida. "Mañana", le dijo la bruja, "te traeré un perrito, para que te haga compañía, y un gatito y un corderito, para que te distraigas con ellos".

Con tales promesas, Blancanieves, más animada y contenta, pronto se quedó dormida profundamente y la despertaron las voces de la bruja:

Blancanieves, Blancanieves,
tiende tus cabellos
y subiré por ellos!

Cumpliendo lo prometido, la bruja le traía un precioso gatito de fina y suave pelambrera; un perrito juguetero y saltarín, adornado con lacitos azules y verdes, y un corderito blanco con un lacito rojo y dos cascabelitos para que se divirtiera y dejara de estar tan triste.

El príncipe, cuando llegó a su palacio, le contó a su madre su visión de Blancanieves, de la que estaba tan enamorado y era tan hermosa que quería casarse con ella. Mandaron vigilar sigilosamente el castillo y así vinieron a conocer la historia de Blancanieves y de su bondad y buenas cualidades y los movimientos de la bruja que la tenía prisionera.

Una noche de clara luna llegó el príncipe al pie de las murallas y llamó, como lo hacía la bruja: "Blancanieves, Blancanieves, soy el príncipe del caballo blanco, tiende tus cabellos y déjame subir por ellos!".

Blancanieves se asomó a su ventanal y le dijo que no le dejaría subir porque no sabía sus intenciones. "Pues entonces dame siquiera un cabello de oro para llevárselo a la reina, que sabe que te amo y se alegrará". —No que la bruja me matará. —Dile que te lo ha quitado el gatito". Al fin Blancanieves se arrancó un cabello de oro y se lo dio al príncipe, que feliz y loco de alegría se marchó a su reino.

Cuando la bruja llegó al amanecer, llamó como siempre: "Blancanieves, Blancanieves, tiende tus cabellos y subiré por ellos!". Y cuando subió, la peinó y contó sus cabellos, notó que le faltaba uno de oro. "¿Qué has hecho del cabello de oro que te falta? ¿A quién se lo has dado? Te mataré!

—No se lo he dado a nadie; mientras jugaba con él, me lo ha quitado el gatito. —Mataremos el gatito!". La bruja mató al gatito con mucha pena de Blancanieves.

Otra noche se presentó de nuevo el príncipe, montando un brioso corcel de pelo negro y brillante, y llamó: "Blancanieves, Blancanieves, tiende tus cabellos y déjame subir por ellos!". Blancanieves acabó dándole otro cabello de oro, achacando su pérdida entre las lanas del corderito, que la bruja lo mató. En una tercera noche, Blancanieves le dio al príncipe otro cabello de oro, inculcando de su pérdida al perrito saltarín y juguetero, y la bruja también lo mató. Ya Blancanieves se había quedado de nuevo completamente sola y, esta vez, aterrorizada.

Una cuarta noche apareció el príncipe sobre un fuerte y estilizado caballo de color azul, con largas crines y abundante cola, que tenía además muy larga galopada. Era maravilloso! "Blancanieves, dame un cabello de plata. —No, que la bruja me matará!. —Entonces vente conmigo. Tengo un caballo que corre como el viento, tanto, que la bruja nunca nos alcanzará, y una varita mágica que lo impedirá". Blancanieves tendió sus cabellos; el príncipe trepó por ellos, provisto de una larga cuerda que ató al ventanal; cogió a Blancanieves en un fuerte abrazo y descendieron por la cuerda hasta llegar a su caballo que, apenas los sintió en su grupa, partió disparado como una flecha, con su más larga galopada.

Cuando llegó la bruja, al amanecer, llamó como siempre: "Blancanieves, Blancanieves, tiende tus cabellos y subiré por ellos!". Nadie le contestó. La bruja llamaba y llamaba, pero por nadie era oída. Mientras tanto se hizo de día y entonces, muy furiosa y enrabada, trepó por los peñascos agarrándose con las uñas. Cuando al fin consiguió entrar en el castillo no encontró a Blancanieves por ninguna parte, y al ver la cuerda colgando del ventanal, gritaba: "Blancanieves se ha fugado con el príncipe, pero los cogeré y los mataré". Repetía y repetía sus gritos, mientras buscaba sus botas de a media legua y se las ponía para salir en su persecución dando zancadas de media legua.

Blancanieves cabalgaba cogida a la cintura del príncipe, pero con la cabeza vuelta hacia atrás de tanto miedo que tenía a la bruja. Al cabo de unas horas, la vio venir a lo lejos, con aquellas zancadas tan largas, que asustada gritaba al príncipe: "Corre, corre! que nos alcanza la bruja. —Verás como no nos alcanza", y, azuzando a su veloz caballo, sacó su varita mágica, la blandió en el aire y apareció un anchuroso río detrás de ellos. La bruja, dando vueltas y revueltas, volvió a aparecer otra vez en la lejanía. "Príncipe, que ahí viene la bruja, nos alcanzará". Pero con su varita mágica hizo aparecer un inmenso bosque y, cuando la bruja daba sus zancadas entre los árboles lo incendió y así pereció para siempre achicharrándose entre ellos.

La pareja de enamorados siguió cabalgando tranquilamente y, a medida que se acercaban al Palacio Real, encontraban grandes muchedumbres de gentes del reino que los aclamaban con cariño y entusiasmo. A la entrada del

gran edifici, los esperaba la reina y todos los palaciegos, que los recibieron con gran júbilo y alegría. La reina quedó prendada de la belleza y dulzura de Blancanieves y la colmó de grandes abrazos, camino de las habitaciones que le tenía preparadas.

Blancanieves y el príncipe se casaron al día siguiente en la capilla del Palacio Real. La boda se celebró entre grandes fiestas y ceremonias, dentro y fuera del gran edificio para que participara todo su pueblo. Vivieron muchos años y fueron felices y muy queridos y respetados por todos sus súbditos. Y colorín, colorado, este cuento ha terminado.

A través de l'anàlisi següent de la rondalla, intentaré destriar-hi els elements que ofereixen prou garanties per a ésser considerats material rondallístic autèntic, és a dir, procedents de la tradició oral, i els que tenen altra procedència, sia externa, sia la mateixa incapacitat (confessada, com he dit) de l'informador per a reproduir-la tal com la hi contaren, limitació que l'ha obligat a suplir les deficiències de la pròpia memòria amb improvisacions. No hem d'excloure, però, de tot la possibilitat que, dels elements considerats no genuïns, n'hi pugui haver que sien obra de narradors més o menys pròxims al darrer de l'itinerari que ha conduït la rondalla fins a nosaltres.

El tipus rondallístic. No hi ha dificultats a l'hora d'adscriure aquesta versió a un tipus rondallístic. Com vaig intuir des d'un principi, li correspon el nº 310 de l'índex Aarne-Thompson (v. nota 2). No n'és, però, una versió gaire "perfecta", qualsevol sia la descripció que fem del model canònic del tipus. L'índex Aarne-Thompson el descriu segons una versió única, i potser no la més general, la dels germans Grimm, titulada *Rapunzel* (nº. 12 de *Kinder-und Hausmärchen*), la qual no s'avé gaire amb les versions romàniques, sobretot a l'episodi final, que en els Grimm pren unes característiques molt singulars.

La descripció més completa que he trobat del tipus, elaborada a partir de 19 versions franceses, és la de Paul Delarue ⁷. Com que és molt complexa, perquè té en compte variacions en detalls molt secundaris, com és habitual en el seu catàleg, en proposaré una de més senzilla, que té especialment en compte les versions de l'àrea de llengua catalana.

ELEMENTS DEL TIPUS

I. L'heroïna promesa a l'adversari

A: Una dona embarassada té ganes de menjar dels fruits que hi ha dins el jardí d'un gegant (bruixa). A1.1: hi va ella mateixa a prendre'n. A1.2: hi envia el seu home a cercar-ne. A2: A la tercera vegada, el gegant sorprèn l'intrús.

- (7) Paul DELARUE, *Le conte populaire français*. Tome I. Editions Erasmé, París, 1957. Comprèn els tipus que van del 300 al 366. Els altres dos toms d'aquest catàleg publicats fins al dia tenen per coautora Marie-Louise Tenèze i són editats de les Editions G.P. Maisonneuve et Larose, a París, 1964 i 1976.

B: La mare de l'heroïna provoca les ires del gegant d'una altra manera.

C: Per veure-se'n lliure, el pare (mare) de l'heroïna promet que la lliurarà a l'adversari (generalment quan arribarà a certa edat).

II. L'heroïna en poder de l'adversari

A: Un cop el gegant (bruixa) té en poder seu l'heroïna, la tanca dins una torre sense sortida (o dins un altre edifici, de vegades no especificat).

B: El gegant periòdicament puja a la torre enfilant-se pels cabells de l'heroïna, a manera d'escala, que ella ha deixat caure des de dalt. B1: atenent a una petició expressada a través d'una fórmula en vers.

C: L'adversari compta els cabells a l'heroïna per comprovar que no n'ha perdut cap.

D: Un príncep veu l'heroïna. S'enamoren.

E: El príncep obté tres cabells de l'heroïna. E1: perquè enfilant-s'hi (a imitació del gegant) els hi arranca. E2: perquè l'heroïna els hi dona.

F: L'adversari entra en sospites. F1: perquè comptant els cabells s'adona que no hi són tots. F2: perquè algun personatge denuncia els contactes dels enamorats.

III. La fuga

A: L'heroïna i el príncep fugen. L'adversari els persegueix. Per alliberar-se'n, l'heroïna deixa caure en terra successivament uns objectes màgics (generalment tres) que se transformen en altres tants obstacles, el darrer dels quals els n'allibera definitivament.

B: Lliures de l'adversari, arriben al palau i se casen. (A moltes versions del tipus, l'episodi III se complica perquè l'adversari aconsegueix causar un dany a l'heroïna —enlletgir-la, transformar-la totalment o parcialment en animal— (Cf. G263), dany que després se repara a través d'un procediment més o menys llarg. Paul Delarue, a les notes al tipus 310 del seu catàleg citat, assenyala que hi veu una possible contaminació del tipus 402. En tot cas, se tractaria d'una contaminació molt estesa. Presenten aquesta ampliació, la rondalla *N'Elionoreta*, del tom X de l'*Aplec* de N'Alcover, i els núms. 34, 160 i 172 del rondallari de N'Amades⁸).

De la llista d'elements anterior, la rondalla *Blancanieves* tal com la conta el senyor Ortiz, conté els següents: II. A, B, C, D, E, E2, F, F1. III. A, B. (Més endavant tractaré de l'absència de l'episodi I, que ve substituït per un altre, a penes sense acció, que descriu la situació inicial de l'heroïna, el seu atribut personal més notable, els cabells la meitat d'or i la meitat de plata, i n'esmenta el nom, *Blancanieves*, que després situaré).

Més o menys explícits, hi podem identificar els motius següents del *Motif-Index* de Stith Thompson:

G242.1, D1254.1, R41.2, T381, F848.1, D1521.1, D672, D915.1, D941.1 i L162. (Vegeu la llista de motius al final del present article).

(8) Joan AMADES, *Folklore de Catalunya. Rondallística*. Ed. Selecta, Barcelona, 1950. (En curs de reedició en dos volums, el primer dels quals aparegué el 1982).

Sobre el nom de *Blancanieves*. Aquest nom (i el corresponent català, *Blancaneus*) avui és reconegut com el de l'heroïna d'un altre conte, de gran difusió dins la literatura infantil, relacionat amb el tipus rondallístic ATh 709. A les notes de la seva rondalla *La Tarongineta*, que és una versió del tipus esmentat, Joan Amades diu: "Aquesta rondalla és coneguda arreu d'Europa i modernament ha estat popularitzada pel cinema amb el nom de *Blancaneus*, apel·latiu estranger a la nostra llengua. La versió popularitzada és la recollida i publicada pels germans Grimm a la primera del segle passat i que ha passat al corpus rondallístic literari dels pobles de cultura moderna. A casa nostra és popularíssima en la tradició oral i en boca de persones analfabetes, que difícilment els pot haver arribat per via literària escrita. (...) És notable que, gairebé sempre, a la protagonista se la qualifica amb un apel·latiu graciós de sentit vegetal, *Tarongineta*, *Tarongeta*, *Magraneta*, *Julivertina* i també se l'anomena *Sang i Neu* nom que així mateix s'aplica a una altra protagonista de rondalla i que s'acosta a l'apel·latiu germànic popularitzat modernament" (*op. cit.*, notes al nº 7).

Aquesta altra protagonista de rondalla és la del nº 12 de N'Amades, titulada *La Sang-i-Neu*, pertanyent al tipus ATh 403A, amb la particularitat d'iniciar-se amb el motiu Z65.1 *Red as blood, white as snow. Often from blood on snow as a suggestion, a wish is made for a child (wife) with skin like snow and cheeks like blood, etc.*

En línies generals, les notes de N'Amades són aplicables a les rondalles de llengua castellana. Aurelio M. Espinosa inclou als seus *Cuentos* dues versions d'ATH 709: el nº. 115 (recollit a Villaluenga, Toledo) l'heroïna del qual ha nom Blanca Flor, sense que un motiu equivalent al Z65.1 el justifiqui; i el nº 116, *La madre envidiosa* (recollit a Jaraíz de la Vera, Cáceres), que no explicita el nom de l'heroïna. Així mateix, en relació a ATh 709, a la vista de les versions que en considera, Espinosa diu: "La versión pan-hispánica primitiva y fundamental contiene, por consiguiente, todos los elementos de la versión general de Europa con frecuencia notable, excepto el elemento A". Aquest element A és descrit així: "Se trata de una heroína, blanca como la nieve y roja como la sangre" (v. les notes als núms. 115 i 116 dels seus *Cuentos*). El recull de *Cuentos populares de Castilla*, d'Aurelio M. Espinosa, fill, sí que conté una rondalla amb el títol de *Blancanieves* (recollida a Medina del Campo, Valladolid, l'any 1936). Du el nº. 52. Conté ben clar el motiu Z65.1. El nº. 53 del mateix recull, *La mala madrastra* (recollit a Sepúlveda, Segovia) és també una versió clara d'ATH 709, però no conté el dit motiu ni explicita el nom de l'heroïna⁹.

Tot m'inclina a creure que el nom de *Blancanieves* aplicat a l'heroïna d'una versió del tipus 310 és un indicatiu de pertànyer, la dita versió, a una tradició oral autèntica. Si la literatura infantil havia d'influir sobre la tradició oral, hauria estat en el sentit de restringir el nom de *Blancanieves* a les versions del tipus 709 i excloure'l de les d'altres tipus. Un altre indicatiu d'autenticitat d'aquest element de la versió Ortiz és que el nom aparegui justament inserit a la fórmula "*Blancanieves, tiende tus cabellos...*", que, per esser versificada, ofereix una garantia de conservació.

(9) Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1946. Col. Austral, nº. 645.

Per les distintes versions que he comparat, el tipus 709 i el 310 presenten afinitat en els noms de les protagonistes respectives, nom que pot presentar un contingut vegetal. Aquesta observació que fa N'Amades respecte del primer se pot fer també del 310. Vegem-ne exemples: "Rapunzel" ('repunxó', 'nap bord') al nº 12 dels Grimm; "Petrosinella" (de *petrosino*, 'julivert' en napolità) a *Il Pentamerone* de Giambattista Basile, giornata II, 1; "Prezzemolina" (de *prezzemolo*, 'julivert'), a Calvino 86¹⁰; "Persinette" (de *persil*, 'julivert'), a Delarue. Quan el nom se justifica explícitament, és per un desig relatiu a la concepció o a la gestació de l'heroïna de la rondalla.

Moltes versions del tipus ATh 310 comencen, efectivament, amb el desig que una dona embarassada té de menjar uns fruits que només se poden obtenir justament a l'hort propietat de l'adversari (gegant, bruixa): vegeu, a la llista d'elements, els de la sèrie A de l'episodi I. (Cf. el motiu H1212.4 *Quest assigned because of longings of pregnant woman*). Alhora, l'element inicial d'algunes versions del tipus ATh 709 és el desig que té una dona de concebre un fill amb determinades característiques. Podria esser que fos aquest tret comú el que hagués facilitat que els episodis inicials d'un i d'altre tipus s'haguessin influït mútuament. Així s'explicaria que el nom de Blancanieves s'hagués pogut transferir del tipus 709 al 310, o qui sap si viceversa.

És una llàstima que la versió Ortiz no sia més explícita a l'hora de justificar la imposició del nom Blancanieves a la protagonista. Se limita a dir: "La llamaban así porque decían que le iba muy bien a su belleza". Tal limitació impedeix dur més enllà les conjectures¹¹.

Els versos. Un altre lligam manifest amb la tradició oral que presenta la versió Ortiz és la fórmula que usa la bruixa per demanar a l'heroïna que li estengui des de dalt de la torre els cabells perquè ella s'hi pugui enfil·lar, usant-los a manera d'escala:

*Blancanieves, Blancanieves,
tiende tus cabellos
y subiré por ellos!*¹²

-
- (10) Italo CALVINO, *Fiabe italiane*. Giulio Einaudi editore, Torino, 1970. Settima edizione (12. 1956).
- (11) Donat l'objectiu principal del present treball (publicar un text de contingut rondallístic i comentar-lo), no crec indispensable insistir pus sobre el motiu de les gotes de sang damunt la neu i la seva relació amb el nom de l'heroïna d'algunes versions dels tipus 310 i 709. No serà de més, però, fer referència a l'estudi d'Emmanuel COSQUIN, *Le sang sur la neige*, "Revue des Traditions populaires", XXX, 1915. Pp. 113-129 i 160-173. L'autor hi esmenta el passatge de la novel·la de Chrétien de Troyes, *Perceval le Gallois ou le Conte du Graal*, on unes gotes de sang caigudes damunt la neu evoquen al protagonista la cara de la bella Blancaflor. Aquest és, justament, el nom de l'heroïna del conte nº. 15 de la col·lecció d'Espinosa, que és una versió del tipus ATh 709.
- (12) He d'assenyalar, però, que la primera vegada que la senyora Carmen Ortiz, filla de l'informador, em va parlar de la rondalla, me'n va dir els versos d'aquesta manera: "Blancanieves, tiende tus cabellos / y me subiré por ellos". Estèticament, em satisfan més,

La fórmula se repeteix, com hem vist, literalment dins el mateix text. La versificació n'afavoreix també la conservació d'una versió a una altra. Efectivament, podem admetre que els fragments versificats que trobam a les rondalles tenguin avui una funció estètica, i que sia la primordial, però hi deuen exercir també una funció nemo-tècnica. Pierre Guiraud diu: "*Ainsi aux origines toute littérature pratiquement est en vers et il semble bien que le vers assume ici une fonction qui sera ultérieurement confiée à l'écriture: le vers assure la conservation de la forme; il la fixe et permet de la confier à la mémoire (...)* On ne s'étonnera donc pas de rencontrer des formes versifiées dans les genres les plus prosaïques: non seulement la fable, le conte, le roman mais encore l'histoire, et jusqu'aux traités de mathématiques ou d'architecture. Le vers a été le moyen de conférer à la parole une forme stable et transférable"¹³.

La rondalla, tal com ha arribat a nosaltres, és essencialment en prosa; però, hi podem trobar fragments versificats: solen ésser fórmules inicials o finals, fórmules màgiques, i també els monòlegs i diàlegs dels passatges més tensos i patètics, els dels moments culminants de l'acció, que prenen llavors un gran relleu. És notable que, quan una rondalla conté un element versificat, el fet s'observa en altres versions ben allunyades unes de les altres, en l'espai i en el temps, fins i tot contades en llengües distintes. És el cas dels versos que sol contenir el motiu F848.1 *Girl's long hair as ladder into tower*, propi del tipus ATh 310. Vegem-ne uns quants exemples, que podem cotejar amb el de la versió Ortiz:

A la rondalla *Sa coeta de Na Marieta* (tom X d'Alcover), la fórmula és:

(bis)	{	<p>—Marieta!</p> <p>ma nina!</p> <p>amolla'm sa coeta,</p> <p>i jo pujaria!</p>
-------	---	---

Quasi idèntica és la que apareix a *N'Elieoreta* (id., tom XX):

—Elieoreta, ma fia,
amolla'm un cabeiet,
i jo pujaria!

La d'Amades 34, *La Cara d'Estel*, és:

Cara d'Estel
color blau cel,
més dolça que la mel,
tira'm l'escaleta
per pujar al cel.

(13) A "Les fonctions secondaires du langage", del volum col·lectiu *Le langage*, publicat sota la direcció d'André Martinet. Encyclopédie de La Pléiade, Gallimard, París, 1968. Pp. 499-9.

A la versió *Persinette*, del catàleg francès de Delarue, la fórmula no és rimada, però tipogràficament hi ve representada separada del text, com altres moments del diàleg. Vol dir que és sentida com a versificada:

*Persinette, ma mie,
Donne-moi tes cheveux que je monte.*

A *Rapunzel*, nº. 12 dels Grimm, hi trobam:

*Rapunzel, Rapunzel!
lass mir dein Haar herunter.*

Al conte *La colomba* de la jornada II, 7, d'*Il Pentamerone* de Basile (segle XVII), la fórmula és massa breu i no permet la rima, però també se sent com a text que cal reproduir literalment: "Filadoro, cala i capelli!"¹⁴.

Pens que en trobaríem encara molts més exemples, però amb aquests ja n'hi ha prou per a il·lustrar la persistència de l'element dins la tradició.

Fins aquí he destacat els trets de la versió Ortiz que la vinculen a la tradició oral. Caldrà ara considerar-ne els que crec que l'en separen, començant pels relatius a l'estrat argumental.

Assenyalem, en primer lloc, la feblesa amb què hi apareix traçat el primer episodi, que comprèn des del principi fins al moment en què la bruixa s'empara de l'heroïna, equivalent a l'episodi I de la llista d'elements: *L'heroïna promesa a l'adversari*. L'àvia de l'heroïna (equivalent del pare o mare) rep una oferta de la bruixa a canvi de lliurar-li la neta, però la rebutja, perquè ho considera un tracte indigne. Vat ací una funció frustrada, des del moment que la situació no s'altera, sinó que tot queda com abans. Distint seria el cas si l'àvia, després de rebutjar l'oferta una vegada (i millor encara dues), l'hagués acceptada al tercer intent. Llavors ens trobaríem davant el motiu S221 *Child sold (promised) for money*, ben pròxim del S222 *Man promises (sells) child in order to save himself from danger or death*, característic de l'episodi I del tipus. Comparada amb altres versions d'ATH 310, la que avui consideram presenta una mena de buit en aquest punt. L'oferta de la bruixa, definitivament refusada, no es pot enllaçar amb cap altre element de la rondalla i el seu valor funcional és nul perquè no modifica l'estat de coses, com he dit. Podria servir per a caracteritzar psicològicament el personatge, si de cas; però això només en una narració realista, no en una rondalla meravellosa, com la present¹⁵. En tot cas, de poc ser-

(14) Giambattista BASILE, *Il Pentamerone*. Laterza, Bari, 1974. Cal tenir en compte que aquesta edició, única que he pogut consultar, no reproduïx el text original napolità de l'autor, sinó una versió adaptada a l'italià comú per Benedetto Croce.

(15) En fer aquestes afirmacions, partesc d'un determinat concepte de rondalla meravellosa. Sobre aquest punt, vegeu: Marie-Louise TENEZE, "Du conte merveilleux comme genre", estudi inclòs al volum col·lectiu *Approches de nos traditions orales*. G.P. Maisonneuve et Larose, París, 1970. I també Max LUTHI, *Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen*. A. Francke Verlag, Bern, 1978 (2ª.).

veix caracteritzar un personatge que ha de desaparèixer d'escena immediatament i quedar oblidat.

A l'episodi II, el relat pren consistència, sense arribar a igualar altres versions, com la de N'Alcover, *Sa coeta de Na Marieta*, una de les que realitza més perfectament aquest episodi entre les que conec. Entre els trets que allunyen la versió Ortiz del model ideal, hem d'assenyalar ara que el príncep recita la fórmula, a imitació de la bruixa, perquè l'heroïna li estengui els cabells; però ella s'hi nega "porque no sabía sus intenciones". D'aquesta manera se trenca una llei ben rigorosa vigent dins l'univers de la rondalla meravellosa¹⁶: la fórmula sempre produeix l'efecte corresponent, i si no el produeix és perquè no s'ha acomplit alguna condició exigida, com podria esser la de no pronunciar-la com cal. Aquí la fórmula fracassa per una causa psicològica. Ja he dit que les motivacions psicològiques i les morals són estranyes a la rondalla meravellosa. L'heroïna, en canvi, permet, sense oposar-hi reserves, que el príncep s'enfilï per la cabellera cap a dalt del castell quan ja no cal i sense necessitat de recitar-li la fórmula. Vat ací un altre factor anti-rondallístic, perquè dins l'univers de la rondalla, quan hi ha un procediment especial per a obtenir un resultat, no és possible arribar-hi per una altra via.

A la seqüència corresponent a l'episodi III, hi trobam una manifestació del motiu de la fuga amb obstacles: l'heroïna i el príncep fugen de la bruixa, que els encalça. Se'n defensen interposant obstacles entre ells i l'adversari: primer un riu i després un bosc, que s'incendia. La forma més general de presentació del motiu ve descrita al *Motif-Index* de Thompson: D672 *Obstacle flight. Fugitives throw objects behind them which magically become obstacles in pursuer's path*. Els obstacles, doncs, sorgeixen d'objectes que els fugitius deixen caure. Els objectes solen procedir de la residència mateixa de l'adversari, d'on s'ha escapat l'heroïna, la qual ha tingut la precaució de retirar-los. Són variants d'escassa relevància, la naturalesa dels objectes i l'ordre en què apareixen els obstacles, quasi sempre en nombre de tres, el darrer dels quals és, òbviament, el definitivament eficaç per a detenir l'adversari.

A la versió present, els obstacles no brollen d'un objecte llençat, sinó que són produïts per mitjà d'una vareta màgica. La vareta ja ha sortit abans com a objecte màgic usat per la bruixa. Sobre això voldria observar que la vareta màgica usada pel príncep per a fer sorgir els obstacles no s'ha d'equiparar a la que empra la bruixa per a fer desaparèixer la casa on vivien l'heroïna i l'àvia. A les rondalles meravelloses, quan un objecte màgic és usat per un personatge ordinari, és a dir, que no té poders sobrenaturals *per se*, la virtut d'obrar prodigis és inherent a l'objecte mateix. Si l'usa un personatge amb poders màgics propis (fada, bruixa), l'objecte és un simple atribut d'aquell. La distinció, sempre de cara a la lògica imperant dins l'univers de la rondalla meravellosa —cal insistir-hi—, té conseqüències: en el primer cas, l'objecte pot passar de mans d'un personatge a les d'altre (per donació, compra-venda, permuta o per un

(16) Quan parl de l'univers de la rondalla meravellosa, l'entenc com un "univers de discurs". Sobre aquesta noció, en lingüística, v. l'estudi d'E. COSERIU, "Determinación y entorno", a *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Gredos, Madrid, 1967 (2ª.).

altre procediment no tan "legal": violència, engany, robatori) i conservarà la virtut el tenguí qui el tenguí. En el segon cas, és inseparable del personatge que el posseeix. Servescuen d'exemples respectius, la llàntia d'Al·ladí (ATH 561) i la vareta màgica de la fada protectora de la Ventafocs (ATH 510A) ¹⁷. L'heroi de les versions del primer tipus queda desvalgut quan li han pres la llàntia o objecte equivalent; i això és decisiu per a l'acció de la rondalla. La fada de la Ventafocs se pot servir d'una vareta màgica per a produir la carrossa, els vestits i altres aditaments que permetran a l'heroïna fer un bon paper al ball reial; però la presència de la vareta no se sent indispensable; i no apareix a moltes versions. Generalment solen esser les més elaborades o literàries, les que presenten la vareta; a les recollides directament de la tradició oral no influïda per la literatura, els dons de la fada arriben a l'heroïna per altres conductes: per exemple, tancants dins un fruit (nou, ametla i avellana) que l'heroïna ha rebut de la fada i trenca a l'hora de partir cap al ball.

Si a més d'això tenim en compte que és més propi de la rondalla que cada objecte màgic tenguí una virtut específica, és molt raonable atribuir la presència de la vareta màgica en aquesta seqüència a un expedient de l'informador per a suplir uns elements oblidats (els objectes màgics que havien de llençar els fugitius).

També és anòmal que no sorgeixin tres obstacles successius, sinó només dos, el segon dels quals és el resultat de fusionar-ne dos: primer sorgeix un bosc i després s'incendia. El nombre 3, tan característic de la rondalla, queda així difuminat. També suposa una desviació del model general que sia el príncep el qui se serveix d'un poder màgic quan aquest paper correspon a l'heroïna.

Menció especial hem de fer del motiu D1521.1 *Seven-league boots*, propi del tipus ATH 328; no resulta, però, gens anòmal aquí, almenys des d'un punt de vista funcional; potser un poc més estadísticament. A l'episodi de la fuga amb encaç, l'adversari pot comptar amb l'ajuda d'un element màgic que li permet de córrer a gran velocitat i arribar prop dels fugitius. Tal element sol esser un cavall extraordinari.

El motiu G242.1 *Witch flies through air on broomstick* tampoc no té valor funcional i és un simple atribut de l'adversari, com ja he dit que ho considerava de la vareta màgica de la bruixa. Si se presenta la bruixa volant damunt una granera, crec que ho podem atribuir a influència de la literatura infantil o de les creences generals sobre les bruixes. Per més que s'adverteix explícitament que la granera només permet a la bruixa volar de nit, no deixa de perjudicar el relat perquè és incongruent amb les dificultats de la bruixa per a tenir accés al castell quan ja no disposa dels cabells de l'heroïna.

Un element superflu, que podem considerar pura adherència, és la vigilància que, des del palau del príncep, s'exerceix sobre l'heroïna i la vida que mena dins el castell de la bruixa. Un element de naturalesa realista, que alhora no resulta gaire versemblant: no s'explica que una vigilància purament exterior (no és pensable d'al-

(17) L'heroïna del tipus ATH 510A, un dels tipus més estesos i coneguts, rep, segons els llocs i les llengües, noms diversos: Cinderella, Cendrillon, Cenerentola, Cenicienta. A l'Aplec d'Alcover du el nom de N'Estel d'Or.

tra manera) pugui proporcionar dades sobre *"la historia de Blancanieves"*, la qual com ens han advertit, va perdre la memòria respecte de la seva existència anterior el dia que va caure en poder de la bruixa.

La resta de les peculiaritats de la versió Ortiz ja se situa a l'estrat que, *grosso modo*, podem anomenar estilístic.

Crida l'atenció, en primer lloc, l'excés de diminutius, tret que, tot sol o combinat amb algun altre, fa que el conte caigui alguna vegada en la carrincloneria. Recordem només el fragment en què se descriuen els tres animals de companyia que la bruixa proporciona a l'heroïna. El narrador n'és conscient, ja que hi observa *"demasiada cursilería"*. Tenguem present, però, que ell mateix qualifica el seu escrit de *"cuento de niñas"*, amb molt probable procedència d'un internat femení regentat per monges. Certa literatura infantil, que ha perdurat fins a època recent, ostentava un estil consemblant, fent contrast amb les rondalles autèntiques, preses de la tradició oral, que presenten unes característiques, no sols distintes, sinó oposades.

Per acabar, notem un detall no rondallístic que m'ha sorprès: el casament dels herois se celebra *"en la capilla del Palacio Real"*, i també una badada del narrador: la bruixa, quan no troba l'heroïna dins el castell, perquè ha fugit amb el príncep, pensa: *"Blancanieves se ha fugado con el príncipe"*, quan fins que és a prop dels fugitius no havia tingut noció de l'existència d'aquell subjecte.

INDEX DE MOTIUS CITATS

B. ANIMALS

B184.1.6 Flight on magic horse.

C. TABU

C331 Tabu: looking back.

D. MAGIC

D671 Transformation flight. Fugitives transform themselves in order to escape detection by the pursuer.

D672 Obstacle flight. Fugitives throw objects behind them which magically become obstacles in pursuer's path.

D915.1 River produced by magic.

D941.1 Forest produced by magic.

D1254.1 Magic wand.

D1521.1 Seven-league boots.

F. MARVELS

F848.1 Girl's long hair as ladder into tower.

G. OGRES

G204 Girl in service of witch.

G242.1 Witch flies through air on broomstick.

G263 Witch injures, enchants or transforms.

H. TESTS

H1212.4 Quest assigned because of longings of pregnant woman.

L. REVERSAL OF FORTUNE

L162 Lowly heroine marries prince (king).

R. CAPTIVES AND FUGITIVES

R41.2 Captivity in tower.

S. UNNATURAL CRUELTY

S221 Child (promised) for money.

S222 Man promises (sells) child in order to save himself from danger or death.

T. SEX

T381 Imprisoned virgin to prevent knowledge of men (marriage, impregnation).
Usually kept in a tower.